

LŐRINCZ GÁBOR

Selye János Egyetem, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
lorinczg@ujssk

Lőrincz Gábor: Fonetikai/fonológiai alapú szóasszociáció és lexikai variativitás
A magyar nyelv szótárában
Alkalmazott Nyelvtudomány, XVII. évfolyam, 2017/2. szám
doi:<http://dx.doi.org/10.18460/ANY.2017.2.008>

Fonetikai/fonológiai alapú szóasszociáció és lexikai variativitás *A magyar nyelv szótárában*

In my paper I deal with lexical variants which occur in the dictionary *A magyar nyelv szótára*. Lexical variants are those types of language variations which are similar in form; equivalent in denotative, lexical and grammatical meaning, but their pragmatic meanings are different, thus they are used in different real life situations and communication. The previously mentioned dictionary was chosen as it differs from other dictionaries regarding the increased quantity of variants it presents. One probable explanation of this phenomenon relates to a phonetical/phonological association and to the multilevel network functioning of the mental lexicon.

1. Bevezetés

A magyar nyelv szótárának (CzF.) szakmaisága még napjainkban is nyelvtudományi viták tárgyát képezi annak ellenére, hogy saját korának bizonyítottan egyik legkiemelkedőbb (ha nem a legkiemelkedőbb) magyar nyelvészeti alkotása volt:

A Nagyszótár minden tekintetben kimeríti a tudományosságnak, a nyelv tudományos vizsgálatának a paradigmán belül érvényes kritériumait. Az a tudományos paradigma, amelynek keretein belül készült, a korszakban az Akadémia által is képviselt romantikus liberalizmus, közelebbről a nyelvtudományban kialakult bölcséleti nyelvészet elmélete (Németh, 2007: 221).

Mivel a CzF. a magyar nyelv eddig megjelent egyetlen nagyszótára (*A magyar nyelv nagyszótárának* 18 kötetéből ugyanis eddig még csak ötöt adtak ki), ezért alkalmas arra, hogy a nyelvészeti kutatásoknak ma is fontos forrása legyen.

2. Elméleti alapvetés

Dolgozatomban a lexikai variánsok előfordulását vizsgálom *A magyar nyelv szótárában*. A CzF. egyik feladata a „szók értelmének meghatározása”, ami szorosan összefügg a lexikológiai jelentésviszonyokkal is. A szótár szerzői a bevezetőben utalnak a poliszemiára, a homonímiára és a szinonímiára (CzF. I. 6.), de nem említik az alakváltozatokat, annak ellenére, hogy a szóanyagban

nagyon sok lexikai szintű variáns pár/variációs sor jelenik meg (olyan szópárokról, szósorokról van szó, amelyek tagjai alakilag és jelentésbelileg is közel állnak egymáshoz: *kever/kavar*, *veder/vödör*, *píff/paff/puff* stb.). A nyelvi variativitás az összes nyelvi szint létezésének és működésének módjaként leírható (Szolncev, 1984: 32; hivatkozik rá Lőrincz J., 2009: 96), a nyelvészetben azonban nincs egy általánosan és egységesen elfogadott variánsdefiníció, hiszen a variánsok az egyes nyelvi szinteken más-más alaki és szemantikai tulajdonságokkal rendelkezik(nek). A legtöbb nyelvészeti kutatás a lexikai szintű variánsokkal foglalkozik, ezért ennek a nyelvi szintnek a variánsaival kapcsolatban találjuk a legtöbb információt a szakirodalomban. A lexikai variánsok olyan nyelvi változatok, amelyek: 1. alakilag nagyon hasonlóak (csak részleges alaki eltérést mutatnak), 2. referenciális (denotatív) lexikai és grammatikai jelentéseik teljesen azonosak, 3. pragmatikai jelentéseik azonban eltérőek, azaz közöttük az egyes nyelvrétegbeli vagy kommunikációs helyzetekben való használhatóságukban mutatkozik különbség (Lőrincz J., 2009: 110).

Az alakváltozatok minden szótár anyagában megjelennek (Lőrincz G., 2015), de mivel a CzF. több nyelvváltozathoz is merít, ezért benne nagyobb a variáns párok/variációs sorok száma. A variánsok a szóanyagban megjelenhetnek egyszerű magas-mély szembenállásként, hangalaki párhuzamként (pl. *kever/kavar*, *gombolyag/gömbölyeg*, *hebeg/habog*), illetve viszonylag könnyen felismerhető alakváltozatokként (pl. *sarkantyú/serkentő*, *acsarkodik/agyarkodik*, *szakóca/szekerce*). A CzF. azonban olyan lexikai elemeket is variánsokként kezel, amelyeket más szótárak nem. Ennek egyik lehetséges oka azokból a szóhasonlítási elvekből fakad, melyek szerint a nyelv bizonyos hangjai szorosabb rokonsági viszonyban állnak egymással, mint mások, ezért egyes szavakban több-kevesebb jelentésbeli változás mellett felcserélhetők (a szótárírók arra is felhívják a figyelmet, hogy ez a jelenség nem csak a magyar nyelv sajátja):

Minden osztálybeli mássalhangzó önnön szervtársához áll legközelebb, s egymásnak kisebb nagyobb árnyalatai; honnan a nyelvekben általán minden mássalhangzó a maga szervtársával szokott főleg váltakozni, sőt némelyekben nem csak kivételesen, hanem általán fölcserélve ejtetnek, pl. a németben a *b* és *p*, *d* és *t*, *g* és *k*” (CzF. I. 59–60).

Felvetődik azonban a kérdés, hogy a szóalakvariánsok vizsgálata során miért a hangok felcserélhetősége a legfontosabb kritérium. A fonémákat disztinktív jegyeik különböztetik meg egymástól, amelyek alapján eltérő jelentésű szavak jönnek létre: pl. *pók* – *bók*, *dél* – *tél*. A CzF. hasonlítási elvei szerint azonban a disztinktív jegyek nem mindig hangsúlyosak. Lássuk pl. a *b* hangról írottakat:

Az ajakbötük osztályába tartozik, a maga nemében lágy, s ennél fogva szervtársai közül legközelebbi rokona *v*, mennyiben pedig érülködő ajkakkal ejtetik ki, a *p* és *m*-hez tartozik. E rokonsági viszonyok szerint fölcserélődik a) *p*-vel (...), b) *v*-vel (...), c) *f*-vel (...), d) *m*-vel (...). (CzF. I. 361–362.).

A szótárírók azonban megjegyzik a következőket is:

A magyar finom hallérzéke és jól kifejtett szószerve szabatosan megkülönbözteti a lágy *b* hangot a megfelelő kemény *p*-től, mely tekintetben a németfajú nyelvek fölött nagy előnye van, pl. *bor*, *por*; *bab*, *pap*; *baba*, *papa*; *bogács*, *pogács*; *bibi*, *pipi*, stb. (CzF. I. 362.).

Ha a kérdést a lexikai szint irányából közelítjük meg, akkor kiderül, hogy a felcserélhetőség alapja nem feltétlenül az egyes hangok közelebbi vagy távolabbi rokonságában keresendő, hanem a hasonló hangzású és jelentésű szavak egészében. Ennek a jelenségnek az egyik lehetséges magyarázata a mentális lexikon hálózatelvű felépítése és működése. Collins és Loftus (1975) a mentális lexikonban elkülönítenek egy szemantikai (jelentésbeli hasonlóságon alapuló) és egy lexikai (fonológiai és helyesírási hasonlóságon alapuló) hálózatot. Pléh Csaba megállapítja, hogy:

A szavak a mentális szótárban többféleképpen hozzáférhetők. A fejünkből elő tudjuk hívni őket jelentés alapján (*bunda* → *kabát*) és hangzás alapján is (*bunda* → *ronda*). A szótári szerveződés egyszerre tükrözi a szemantikai és a formai, általánosabban fogalmazva a fonetikai jellegű kapcsolatokat (Pléh, 2013: 74).

Ha a mentális lexikont többdimenziós hálózatrendszerként kezeljük, akkor benne a fonetikai háló önálló alrendszernek tekinthető (Kovács, 2013: 190). Különböző szóasszociációs tesztek bizonyítják (pl. Lengyel, 1997), hogy ez a háló különösen a gyermeknyelvben (pl. *badár/madár*, *bubus/mumus*) és az idegen nyelvet tanulók esetében fontos, illetve, hogy fonológiai kapcsolatok akár két nyelv szavai között (*fut* – *foot*, *hold* – *hold*, *hely* – *hey*) is kialakulhatnak (Navracsics, 2001: 149). Vitevitch (2008) különböző szavak fonetikai hasonlóságát vizsgálva (pl. *cat*: *hat*, *cap*, *at*) arra a következtetésre jutott, hogy a fonológiai hálózatban nagyobb az egyes pontok közötti távolság, mint a szemantikaiban (Kovács, 2013: 89).

A szemantikai tényezők azonban valamiképp a fonológiai/fonetikai blokkok alárendeltjei kell, hogy legyenek az időzítéskor abban az értelemben, hogy előhívásuk sikerét a hangzási elrendeződés határozza meg (Gósy, 2001: 140).

A fonetikai/fonológiai alapú asszociáció lehet teljes vagy részleges. Az előbbi esetben homonimák (pl. *nő*, *tűz*), az utóbbiban pedig csak egyes részeikben

összecsengő szavak (pl. *család – csalán, fotel – fogas, fotel – hotel, vipera – opera*) hangalaki kapcsolatáról van szó (Gósy–Kovács, 2001: 337). Az első csoport kapcsán meg kell jegyezni, hogy a mentális lexikonban nemcsak az azonos alakú – vagyis grammatikai jelentéseikben eltérő – szavak állhatnak szoros kapcsolatban, hanem a szóasszociációs tesztek során a lexikai elemek akár önmagukat is előhívhatják, vagyis a hívószóval – pl. *asztal* – teljesen megegyező válasz érkezhethet (Kovács, 2007: 144).

Lengyel Zsolt vizsgálatai (2008, 2012) rámutattak, hogy a részleges összecsengés háromféle lehet: 1. lexikai szint alatti (*alak ~ balak, barát ~ garát*), 2. lexikai szint feletti (*benyomás ~ ugye más, ígér ~ víg ér*), 3. szegmentális műveleteken alapuló (*ad ~ vad, anya ~ hanyag*). Az első és a második típus egyáltalán nem hozható kapcsolatba a lexikai variativitással, hiszen ezekben a hangalaki hasonlósághoz vagy nem kapcsolódik jelentésbeli azonosság/hasonlóság – mivel a pár egyik tagjának nincs fogalmi jelentése –, vagy egy-egy lexémával szemben nem lexémák, hanem szószerkezetek, illetve szókapcsolatok állnak. Első ránézésre a harmadik csoport sem tűnik érdekesnek, hiszen bár abban hasonló alakú és fogalmi jelentéssel is rendelkező lexémák állnak szemben hasonló alakú és fogalmi jelentéssel is rendelkező lexémákkal, de a párok tagjai között nincs jelentésbeli összefüggés. Amiért a harmadik csoport mégis fontos a variativitás szempontjából, az az, hogy az egyes szavak jelentéseinek meghatározása során a CzF. szerzői is gyakran alkalmazzák az elhagyás, a betoldás vagy a beillesztés műveletét, ám annak következtében nemcsak hangalakjukban, hanem jelentésükben is összefüggő párok keletkeznek (pl. *állvány/bálvány, bikacsol/makacsol*). Ennek a jelenségnek az egyik valószínű oka, hogy a különböző mentális hálózatok elemeit akár több kapcsolat is összekötheti, hiszen pl. az *ázik ~ fázik* szavaknak nemcsak a hangalakja, hanem a jelentése is kölcsönösen felidézi egymást (Kovács, 2013: 192).

Lengyel Zsolt 2012-es tanulmányában foglalkozik az írott nyelvi hatások asszociációra gyakorolt különböző hatásaival is, melyek közül a dolgozat szempontjából az anagramma (*asztal ~ atlasz, oldal ~ dalol*) és a visszafelé olvasás (*ígér ~ régi, mozi ~ izom*) fontosak, mivel ezek szintén kapcsolatba hozhatók a CzF. egy másik gyakran használt asszociációs eljárásával, a hangátvetéssel (pl. *kígy(ó) ~ gyík, maszat ~ szemét, bögre ~ göbre, bicska ~ bicsak*). Ennek az eljárásnak az egyik valószínűsíthető oka a morfológiai szerkezet áttetszővé tételére irányuló szándék (vö. Pléh, 2013: 27), a másik pedig az egyes szavak jelentéseinek egy egyszerűbb alapjelentésre való visszavezetése (pl. *bicsak* → *bics+ka* → *bök+csi* → *bök, kenyér* → *kör+eny* → *kör*). Az utóbbi folyamat minden valószínűség szerint azonos gyökerű a Gósy Mária és Kovács Magdolna által egy szótagú szó kiváltotta hangzási hasonlóságnak (*csat – csattog, öt – ötlet, sörét – sör*) nevezett jelenséggel (Gósy–Kovács, 2001: 337). Lengyel Zsolt megjegyzi azt is, hogy a hangzásnak kapcsolatteremtő szerepe van például a valódi és álikeriszavak, az idiomatikus

kifejezések (pl. *Ott hagyja, mint eb a Szaharát*) és a szóhasadás jelenségeinek létrejöttében is (2012: 64). Az utóbbit alátámasztani látszik pl. az Agykapocs/Connectyourmind (2008–2014) adatbázisban (az adatbázisról részletesen l. Kovács, 2013) megjelenő *világ* ~ *virág* szavak viszonya, amelyek 12, illetve 6 esetben idézik fel egymást kölcsönösen. Ez ugyan kevésnek tűnhet, de ha tudjuk, hogy a *világ* hívószóra érkezett 250 válasz közül a *virág* a 21., a *virághoz* tartozó 63 válaszsó közül pedig a *világ* a 10. leggyakoribb, akkor egyértelmű a két szó nagyon erős asszociációs kapcsolata.

A CzF.-ban többször előfordul az is, hogy a hangalaki és jelentésbeli asszociáció eredményeként igenévszói jellegű párok jönnek létre (pl. *csal/csel, láb/lép*). Ennek a jelenségnek az az érdekessége, hogy bár formailag a variativitáshoz kötődik (hiszen a pár tagjai részleges alak eltérést mutatnak), jelentésstanilag azonban a nomenverbumokhoz áll közel, mivel a pár egyik tagja ige, a másik főnév (vagyis grammatikai jelentéseikben térnek el).

A téma szempontjából fontos megjegyezni, hogy a szavak variativitáshoz kapcsolódó alak- és jelentésbeli összetartozásának három típusa van: az elsőbe a funkcionális elkülönülést mutató variánsok, a másodikba a teljes szóhasadás körébe tartozó önálló lexémák, a harmadikba pedig a részleges alak- és jelentés-hasadást mutató alakvariánsok tartoznak. Az első esetben egy poliszém lexéma alakvariánsairól van szó, amelyek denotatív jelentései azonosak, de pragmatikai jelentéseik eltérést mutatnak: *kapsz* – *kapol*. A második esetben önálló lexémák jönnek létre, melyek esetében szinkrón nyelvi síkon teljes jelentésselkülönülés figyelhető meg még akkor is, ha nagyfokú alak- hasonlóságot mutatnak: *nevel* – *növel*, *megvesz* – *megveszik*, *jön* – *jő*. A harmadik eset pedig a kettő közötti átmenetet képviseli, ugyanis nehezen dönthető el, hogy két önálló lexémáról vagy egy lexéma alakváltozatairól van-e szó: *átnyúl* – *átnyúlik*, *áldoz* – *áldozik* (Lőrincz J., 2004 és 2009: 103–108). A CzF. kapcsán is elmondható, hogy:

Czuczor és Fogarasi a Nagyszótár munkálatai során a szavakat családosítva, a magyar szavak között kétirányú rokonságot állapít meg: szerintük a gyököknek egyenes ági, illetve oldalági rokonaik vannak. Az egyenes ági rokon szavak ugyanarra a gyökre vezethetők vissza: Pl. *ker-*, *kerül*, *kerít*, *keres*, *kerge*, *kerget*, *kergül*, *keret*, *kerék*, *kerek*, *kereg*, *kering*, *keringő*, *kerengő* stb. (...) Az oldalági rokonság pedig nem más, mint a gyök szabályos hangváltozások nyomán keletkező alakváltozataiból, s az ezekhez kapcsolódó jelentésváltozatokból megszülető két vagy több variáns (Horváth, 2011: 77–78).

Vagyis a variánsok és a részleges alak- és jelentés-hasadást mutató változatok egyenes ági, míg a teljes alak- és jelentés-hasadás, azaz a szóhasadás (Grétsy, 1962) során létrejött lexémák oldalági rokonok. A fenti idézet kapcsán meg kell jegyezni, hogy jelen dolgozatban a gyök terminust az abszolút fő terminussal

azonos jelentésben használom (az azonosítás lehetőségeiről l. Cser, 2006 és Horváth, 2012: 127). Ennek tisztázása azért fontos, mert a hangalaki és jelentésbeli asszociáció sok esetben nem a teljes szóalakok, hanem a gyökök, azaz az abszolút tövek között figyelhető meg, amit néhány példa segítségével az alábbiakban szemléltetni is fogok.

3. Példaanyag

Most pedig következzen néhány olyan variáns pár/variációs sor, melyek hangalakjukban és jelentésükben is felidézik egymást, és amelyeket a *b* hanghoz köthető valamilyen változás jellemez (pl. *b/p/v/f/m* hangok felcserélődése, a *b* elhagyása stb.):

- a) *bicsak/bicska/bicske/bikcse/bökcse* – a felsorolt szavak közül a szótárban a *bicska*, a *bicsak* és a *bökcse* is önálló címszóként jelenik meg, a másik két alak a szócikkek értelmező részében található. Ez azt jelenti, hogy a háromból elvileg bármelyik alak lehetne a kiindulópont, de míg a *bicsaktól* a *bökcse*ig (és fordítva) két lépésben jutunk el (*bicsak* → *bicska* → *bökcse*), addig a *bicska* alaktól a másik két alak egy-egy lépésben elérhető (*bicsak* → *bicska* ← *bökcse*), vagyis az utóbbi lehetőség tűnik a legvalószínűbbnek (az ÚMESz. adatai is ezt igazolják). Ebben az esetben a *bicsak* hangátvetéssel történő létrejöttét talán a *becsuk* ige indukálta (hiszen a *bicsak* egyik jellemzője, hogy *becsukják*), aminek következtében a két szóalak egyúttal igenévszói jellegűvé is vált. A másik hangátvetés okozója pedig valószínűleg a legalapvetőbb alaki és jelentésbeli egység (*bök*) megtalálásának a motivációja lehetett. A *bök* kapcsán meg kell jegyezni, hogy további asszociációkat is elindíthat: *bök* → *bak/bika*. Ezeknek az igenévszói jellegű alakoknak a szoros kapcsolatára először Lugossy József hívta fel a figyelmet (Lugossy, 1858: 8).
- b) *bikacsol/bakacsol/makacsol* – az első és az utolsó alak önálló szócikkben jelenik meg a szótárban, ezért elvileg mindkettő lehetne a kiinduló alak, jelen esetben mégis a sztenderd változatot tekintem mérvadónak (a sztenderd alakok kiindulásként való használatának részletes indoklását l. Lőrincz G., 2016: 11–13). Az asszociáció alapja valószínűleg az állatnév kicsinyített változatának (*bikacs*, amelyben a *-cs* improduktív kicsinyítő képző – l. pl. *labdacs*, *vakarcs*) és az állat egy jellemző tulajdonságának (*makacs*) a hangalaki összezsengése lehet. Azt is meg kell jegyezni továbbá, hogy a *bakacsol* alak létrejöttét talán a *bak/bika* szavak kapcsolatával magyarázható.
- c) *batu/batyu/motyó* – a szótárban mindhárom alak önálló szócikkben jelenik meg, azonban csak az utolsó kettő köznyelvi (összetartozásukra az ÚMESz. is felhívja a figyelmet). Ez a pár újabb példája a *b/m* váltakozásnak, de amiért igazán érdekes, az az a felvetés, mely szerint e szavak módosult gyöke jelenik

meg pl. a *bútor/bútyor/bugyor*, valamint a *ponyec/poggyász* szavakban is. Ez azt jelenti, hogy a *bat-/baty-/bút-/búty-/bugy-/moty-/pony-/pogy* tövű szavak nemcsak alakilag, hanem jelentésükben is összefüggnek (a jelentésbeli távolság azonban a legtöbb esetben már önálló lexémákat eredményez: *bútor* ~ *bugyor* ~ *ponyva*). Érdekes azonban, hogy bár a *ponyva* és a *pányva* hangalakilag nagyon hasonlítanak, a szótár mégsem feltételez kapcsolatot jelentéseik között. Említi azonban gyökeik rokonságát (a *ponynál* utal a *panyra*), valamint a *pánynak* a *fonnal*, *vonnal* és *bony*-nyal való kapcsolatát: a *pányva* olyan kötél, amelyet *fonnak* – azaz szálak összebonyolításával készül –, és az állatok kikötésére, vontatására használnak.

d) *bodobács/budabács/bodobácsi/budabácsi* – ennek a sornak csak az első eleme valódi szócikk, mert bár a *budabács* is önállóan jelenik meg, de csupán utalásként a *bodobácsra*. Ez a variációs sor azért érdekes, mert többféleképpen is tetten érhető benne a jelentéstulajdonítás szándéka. Az ÚMESz. szerint az egyes alakok népetimológiával keletkezettek, a változatok pedig azt sugallják, mintha a nyelvérzék összetett szóként tekintett volna a *bodobács* alakra (amit a CzF. is alátámasztani látszik, mivel *boda*, *bódi* és *bács* szócikket is tartalmaz), hiszen az egyik esetben (*budabács*) az „előtagot”, a másodikban (*bodobácsi*) az „utótagot”, a harmadikban pedig mindkettőt (*budabácsi*) értelmezte.

e) *bálvány/állvány* – a szótár *bálvány* szócikkében a következőket olvassuk: „(bál-vány, vagy áll-vány) (...) Ezekből látszik, hogy gyöke eredetileg áll, melyből lett: állvány, előtéttel bálvány ...” (CzF. I.: 403). Az *állvány* szócikkben nincs utalás a *bálványra*, viszont mindkét szócikk értelmező részében megjelenik a *szobor* szó. A *szobor* szócikk az *állvány* és a *bálvány* szavakat egyaránt tartalmazza, de míg a *bálvány* a *szobor* 1. 'földbe ütött vastag, zömök karó' jelentésénél, addig az *állvány* a 3. 'emberek, illetőleg istenek alakját, képező oszlop' jelentésnél jelenik meg. További érdekesség, hogy a *szobor* szócikkben az *állvány* definíciója ('emberek, illetőleg istenek alakját, képező oszlop') teljesen megegyezik a *bálvány* szócikk értelmezésével. Ebből az következik, hogy a társítás alapja a részleges hangalaki egyezésen kívül a két szó poliszém jelentései közül a *szobor*. Ha megnézzük a szótár *szobor* szócikkét, akkor abban is megjelenik mind az *állvány*, mind pedig a *bálvány*.

f) *beder/bodor/peder/fodor* – a variációs sor elemei közül csak a *beder* nem önálló szócikk, bár igeként (*bederedik*) önállóan jelenik meg. Ennek a variációs sornak az érdekessége, hogy a *b/p/f* váltakozás ellenére a tagok denotatív jelentései azonosak, és a főnévi jelentésen kívül a tagok rendelkeznek melléknévi és igei jelentéssel is, amire a szótár többször felhívja a figyelmet. A hangalaki és jelentésbeli azonosság legvalószínűbb oka, hogy a

fenti szavak töve onomatopoeitikus eredetű, de az azonos természeti hang percepciójában és produkciójában minimális különbségek mutatkoznak.

g) *bondor/bongyor/gondor/göndör/kondor/köndör* – azért ezt a variációs sort hagytam utoljára, mert benne olyan váltakozások jelennek meg, amelyek kevésbé jellemzőek a *b/p/v/f* váltakozásnál, továbbá, mert tagjai közvetlen rokonságban állnak a 6. példában ismertetett sor elemeivel: A *kondor* (azaz a mangalica) szőre *göndör*, vagyis *pederedik*, *fodorodik*, *bodorodik*. A sor kiegészíthető továbbá a *kunkor* alakkal is, amely fonetikai/fonológiai és jelentéstani szempontból is szorosan a többi alakhoz tartozik.

4. Befejezés

Dolgozatomban *A magyar nyelv szótárában* megjelenő variáns párok/variációs sorok létrejöttének egyik lehetséges módját ismertettem. A néhány bemutatott példa természetesen csak a felszín, hiszen a szótár hasonlítás elvei szerint minden mássalhangzó több társával is felcserélhető (a *b/p/v/f/m* váltakozáson kívül pl. *d/t/gy/z/zs/g*), vagyis a hangok hálózati kapcsolatai egyes esetekben erősebbek, másokban gyengébbek. Ennek következtében a magyar nyelvben a különböző lexikális elemek egyszerre akár több hozzájuk hasonló vagy velük azonos jelentésű és kisebb vagy nagyobb alaki eltérést mutató lexikális elemmel is többszintű hálózatos kapcsolatban állhatnak. Ahhoz azonban, hogy ezt a jelenséget igazolni tudjuk, olyan szóasszociációs kérdőíveket kell összeállítani, amelyek válaszai vagy alátámasztják vagy megcáfolják a szótárírók hangalaki és jelentésbeli asszociációit, ezáltal pedig bővítik a mentális lexikon működésével kapcsolatos ismereteinket.

Fontos hangsúlyozni azonban, hogy a jelenség hangalaki és jelentésbeli asszociációk segítségével történő magyarázata csupán egy a lehetséges megközelítési módok közül, ezért a pontosabb értelmezés érdekében meg kell vizsgálni a beszéd percepciójával és produkciójával, a nyelvjárással és a nyelvtörténettel, az etimológiával és a népetimológiával, valamint a hangalaki motiváltsággal és a jelentésváltozással való kapcsolatait is. A további vizsgálatok azért fontosak, mert a felsorolt nyelvészeti részdiszciplínák és az általuk alkalmazott megközelítésmódok is hálózatos viszonyban állnak egymással, ami lehetségessé teszi a jelenség komplex magyarázatát.

Irodalom

- [CzF.] = Czuczor G. & Fogarasi J. (1862–1874) *A magyar nyelv szótára*. I–VI. Pest: „Athenaeum” Irodalmi és Nyomdai Társulat.
- [ÚMESz.] = *Új magyar etimológiai szótár*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet (<http://nszt.nytud.hu/etimologia.html>).
- Collins, A. M. & Loftus, E. F. (1975) A Spreading-Activation Theory of Semantic Processing. *Psychological Review* 82/6. 407–428.

- Cser A.** (2006) A szótó fogalmának alakulása az európai nyelvtudomány történetében a 19. századig. In: Cser A. (szerk.) *Köszöntő kötet Szende Tamás tiszteletére*. Budapest: Open Art. 21–30.
- Gósy M.** (2001) A lexikális előhívás problémája. *Beszédkutatás* 2001. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 126–142.
- Gósy M. & Kovács M.** (2001) A mentális lexikon a szóasszociációk tükrében. *Magyar Nyelvőr* 125 évf. 3 sz. 330–354.
- Grétsy L.** (1962) *A szóhasadás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Horváth K.** (2011) Czuczor és Fogarasi a szócsaládokról – a szavak egyenes ági és oldalági rokonsága. *Életünk* XLIX. évf. 2011/ 3–4. sz. 76–83.
- Horváth K.** (2013) Etimológiánk és a Nagyszótár szófejítő gyakorlata. In: *A II. Czuczor–Fogarasi-emlékkonferencia konferenciakötete*. Budapest: Magyar Művészeti Akadémia.
- Kovács L.** (2007) Mentális lexikon és kis világok. *Alkalmazott Nyelvtudomány*. VII/1–2. 140–150.
- Kovács L.** (2013) *Fogalmi rendszerek és lexikai hálózatok a mentális lexikonban*. 2. átdolgozott, bővített kiadás. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Lengyel Zs.** (1997) *Bevezetés a pszicholingvisztikába*. Veszprém.
- Lengyel Zs.** (2008) *Magyar asszociációs normák enciklopédiája I.* [10–14 évesek]. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Lengyel Zs.** (2012) Fonetikai/fonológiai kapcsolatok a mentális lexikonban (magyar szóasszociációs kísérletek alapján). In: Navracsics J. & Szabó D. (szerk.) *Mentális folyamatok a nyelvi feldolgozásban/Mental Procedures in Language Processing*. Budapest: Tinta Kiadó. 65–84.
- Lőrincz G.** (2015) A nyelvi variativitás az értelmező szótárak szóanyagában. In: Gecső Tamás & Sárdi Csilla (szerk.) *Nyelv, kultúra, társadalom. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 177*. Székesfehérvár–Budapest: Kodolányi János Főiskola, Tinta Könyvkiadó. 168–176.
- Lőrincz G.** (2016) *Nyelvi variativitás a szlovákiai magyar nyelvváltozatokban*. Pandora Könyvek 38. Eger: EKE Líceum Kiadó.
- Lőrincz J.** (2004) *A magyar igevariánsok grammatikai és pragmatikai jellemzői*. Budapest: VII. Nemzetközi Magyar Nyelvtudományi Kongresszus. Előadás. www.nytud.hu/MMNyK/eloadas/ (letöltés ideje: 2011. 1. 15.)
- Lőrincz J.** (2009) *Nyelvi jelentés és variativitás. Szemantikai alapismeretek*. Komárom: Selye János Egyetem.
- Lugossy J.** (1858) *Hangrendi párhuzam ezer példában*. Debrecen.
- Navracsics J.** (2001) Fonetikai kapcsolatok a kétnyelvűek mentális lexikonában. In: Gósy Mária (szerk.): *Beszédkutatás* 2001. Budapest: MTA Nyelvtudomány Intézet. 143–154.
- Németh R.** (2007) *A XIX. századi nyelvbölcselet és A magyar nyelv szótárának etimológiai elvei*. PhD-értekezés, ELTE. <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/nemethrenata/disszert.pdf> (letöltve: 2016. 10.10.)
- Pléh Cs.** (2013) *A lélek és a nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Szolncev, V. M.** (1984) Солнцев, В. М. Вариантность как общее средство языковой системы (A variativitás mint a nyelvi rendszer általános eszköze). *Вопросы языкознания* 2/1984. 31–41.
- Vitevitch, M. S.** (2008) What can graph theory tell us about word learning and lexical retrieval? *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*. 51: 408–422.